

UGent Human Rights Research Network

VOORBEREIDEND DOSSIER VOOR LEESGROEPBEGELEIDERS

Sira Blancquaert, Jan Orbie & Kornee van der Haven

SHOP GIRL

Dominique De Groen

Opzet

SHOP GIRL®
ISBN 9789079202478
Dominique De Groen

De bedoeling van de reeks waar dit dossier deel van uitmaakt, is leesgroepbegeleiders in Vlaanderen en Nederland hulpmiddelen aan te reiken voor de voorbereiding van leesgroepbijeenkomsten. Elk dossier is gewijd aan een belangwekkend literair werk waarin mensenrechtenthema's een prominente rol spelen. Het biedt achtergrond bij de auteur, de specifieke mensenrechtenthematiek die in het werk aan bod komt, en de literaire verwerking ervan. Op die manier wil het UGent Human Rights Research Network leesgroepbegeleiders op weg helpen om met literatuur over mensenrechten aan de slag te gaan.

Alle dossiers kunnen gratis worden gedownload in PDF-formaat op <https://hrrn.ugent.be/impact-projects/literatuur-en-mensenrechten/>.

Feedback is welkom bij de initiatiefnemers van dit project, prof. Eva Brems (eva.brems@ugent.be) en prof. Stef Craps (stef.craps@ugent.be).

Dominique De Groen

Een jonge, geëngageerde dichter met ideologiekritische poëzie over ecologie, mensenrechten en marktdenken

Dominique De Groen (°1991) debuteerde in 2017 met haar poëziebundel *Shop girl*. Met die bundel profileerde ze zich meteen als een geëngageerd dichter van poëzie met een ideologiekritische inhoud. Haar gedichten verschenen ook in diverse literaire tijdschriften. In 2019 volgde haar bundel *Sticky drama* en in 2020 verscheen haar meest recente bundel *Offerlam*. In 2019 ontving zij de Frans Vogel Poëzieprijs en in 2021 de Fintro Publieksprijs voor Nederlandse literatuur.

In *Shop girl* gaat het over de kledingindustrie en de productie, verkoop en consumptie van goedkope kleding, waarbij de auteur teruggrijpt op eigen ervaringen als verkoopster in de Gentse Primark. De bundel stelt zowel de problematiek van Westerse (over)consumptie aan de kaak, de kapitalistische logica van de kledingindustrie, als de mensenrechten die deze industrie bij de productie van textiel in het gedrang brengt. De Groen zegt in 2020 het volgende over deze bundel in een podcast op Radio 1: ‘Toen ik uit financiële noodzaak bij Primark ging werken, wist ik al na twee dagen: ik moet hier iets mee doen. Nergens is het kapitalisme zo naakt. Mensen die ruzie maken over de laatste goedkope pyjama. Ik ben gaan lezen over de mode-industrie, de arbeidsomstandigheden, de ecologische implicaties. En daar is een episch gedicht van gekomen, mijn eerste bundel *Shop girl*’.

Haar tweede bundel, *Sticky drama*, is een apocalyptisch werk waarin De Groen uiting geeft aan haar bekommernis over hedendaagse ecocide, het door menselijk toedoen uitsterven van planten en diersoorten. Die ecologische dystopie koppelt zij aan mythische verhalen en legenden uit het verleden, aan occulte elementen en aan verwijzingen naar de Bijbel. Iets daarvan vinden we ook al in *Shop girl*, waarin de vertelling over de textielproductie soms eveneens mythische proporties aanneemt. Het thema van de ecologische Apocalyps keert terug in De Groens meest recente bundel, *Offerlam*. Ondergangsvisionen van ecologisch verval worden hier gekoppeld aan verwijzingen naar de hedendaagse popcultuur. We vinden in deze laatste bundel de kritische benadering uit *Shop girl* terug ten aanzien van de leegheid van het hedendaagse materialistische denken. Het verhaal dat deze bundel vertelt, is dus opnieuw ideologiekritisch te noemen en legt de vinger op de zere plek van doorgeslagen consumentisme (zie ook Dera 2020).

Het werk van De Groen is door recensenten over het algemeen positief ontvangen. Alfred Schaffer (2017) beschrijft *Shop girl* als een ‘ernstig en politiek project’ dat ‘een van de grote crises van onze tijd aanschouwelijk maakt’. Jeroen Dera (2019) heeft waardering voor het experimentele karakter van haar tweede bundel, hoewel dezelfde recensent bij haar eerste bundel wel opmerkt dat haar verzen soms het risico lopen ‘te verdrinken in analyse’ (Dera 2018). Een eerste academische bespreking van haar werk verscheen inmiddels in *Internationale Neerlandistiek*, waarin Claudia Zeller diepgaand de ecokritische perspectieven in het werk van De Groen bespreekt. Literatuurwetenschapper Dirk De Geest ten slotte is kritisch over De Groens missiedrang en neiging tot ‘belijdenislyriek’, maar tegelijk is hij positief over haar werk als zodanig, waarvan de ‘magie van revelerende beelden en scènes’ nog lang in het hoofd van de lezer blijft nazinderen.

Mensenrechtenthema's in de dichtbundel: arbeidsrechten in een kapitalistische wereldorde

Welke mensenrechtenkwesities komen er in de bundel aan de orde?

In de bundel hekelt De Groen de schending van arbeidsrechten in de kledingindustrie in Bangladesh en India. De ellende van 'black collar' werkers (p. 26; een term voor arbeiders die zeer vuil werk uitvoeren, maar misschien ook verwijzend naar het zwarte randje en lintje van het Primark-uniform) wordt concreet aan de hand van een beschrijving van de chemicaliën (chloorbenzeen) waar werknemers in de fabrieken niet tegen beschermd zijn, wat verminkingen aan de handen oplevert (p. 12). De longen van de arbeiders worden geteisterd door het katoenstof in de spinnerij omdat hun mondkappers onvoldoende bescherming bieden (p. 28). Naar kinderarbeid wordt verwezen wanneer er in het gedicht sprake is van meisjes 'op rolschaatsen door de katoenspinnerij / om de productiviteit te stimuleren' (p. 28) en de erbarmelijke leefomstandigheden van de arbeiders komen aan de orde, levend 'In een golfplaten hut / op het dak van een fabriek' (p. 35).

De belangrijkste mensenrechtenthematiek die in de bundel voorkomt, is dus de schending van arbeidsrechten, met name het recht op menswaardige arbeid en op een rechtvaardige en gunstige beloning (art. 23 van de UVRM). Verder zijn ook de fundamentele arbeidsconventies van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) hier relevant. Als één van de oudste multilaterale organisaties werd de IAO in 1919 opgericht, met een belangrijk mandaat voor het uitwerken van wereldwijd geldende arbeidsnormen. In de schoot van de IAO onderhandelen de lidstaten (anno 2022 zijn dat er 187) samen met vertegenwoordigers van werkgevers en arbeiders over internationale arbeidsconventies. Intussen zijn er al 190 conventies overeengekomen over arbeidsgerelateerde thema's zoals meest recentelijk de Conventie Nr. 190 (2019) over geweld en intimidatie op de werkvloer. In 1998 kwamen de IAO-leden overeen dat er acht 'fundamentele' conventies zijn die vier kernprincipes omtrent arbeidsrechten omvatten: (1) het recht op vakvereniging en collectieve onderhandelingen (dus vakbondsvrijheid; Conventies Nr. 87 en 98), (2) het verbod van kinderarbeid (Conventies Nr. 138 en 182), (3) het verbod van dwangarbeid (Nr. 29 en 105) en (4) gelijke beloning voor mannen en vrouwen voor werk van gelijke waarde en het verbod van discriminatie inzake arbeid (Nr. 100 en 111).

Deze acht kernconventies worden algemeen geacht gelijk te staan met mensenrechten. In politieke discussies over de bevordering van mensenrechten via handelsakkoorden gaat het vaak specifiek over deze conventies. Elk handelsverdrag van de Europese Unie bevat een, weliswaar relatief vrijblijvend, engagement over het respecteren van de IAO-kernverdragen.

Hoe past deze thematiek binnen bredere sociale tendensen?

De aanklacht van De Groen kadert binnen een bredere stroming van ethisch bewustzijn in consumptie en productie. In een steeds meer geglobaliseerde wereld voelen consumenten zich vaker verbonden met de mensen die betrokken zijn bij het vervaardigen van de producten die ze kopen. Hoewel lange en complexe *supply chains* het makkelijk maken om mensenrechtenschendingen te minimaliseren (zie verder), zijn steeds meer westerse consumenten, maar ook importeurs, verdelers en winkeliers, zich bewust van de ethische consequenties van hun (ver)koopgedrag. In *Shop girl* geeft het lyrisch ik uiting aan het ongemak van de kledingconsument die van die productieprocessen op de hoogte is: ‘verminkte handen / melaatse handen / grijpend naar mijn bleke huid / de \$\$\$ die eronder zitten’ (p. 12). De bundel suggereert echter ook een verbondenheid tussen de arbeider in de Aziatische textiel fabrieken en het lyrisch ik als medewerkster in een westerse *fast fashion*-kledingzaak.

De problematiek van mistoestanden in de textielindustrie werd voor het eerst voor de hele wereld duidelijk bij een dramatische gebeurtenis op 24 april 2013, toen het Rana Plaza gebouw in Dhaka (Bangladesh) instortte. Bij deze ramp kwamen minstens 1.132 mensen om en raakten meer dan 2.500 mensen gewond. Het gebouw telde acht verdiepingen en huisvestte vijf kledingstuk-fabrieken die leverden aan onder meer Primark, Benetton en Mango. De dagen voordien hadden bezorgde arbeiders geklaagd over scheuren in het gebouw, maar zonder gehoor te krijgen. Door hun afhankelijkheidspositie en de afwezigheid van vakbondsrechten konden ze moeilijk anders dan verder werken. Hoewel onveilige werkomstandigheden schering en inslag zijn in de textielsector, was er nog nooit zo’n grootschalige ramp gebeurd.

Menigtes komen samen bij het ingestorte Rana Plaza-gebouw in 2013 (bron: <https://www.theguardian.com/world/gallery/2014/apr/24/rana-plaza-disaster-one-year-on-in-pictures>).

Rana Plaza was een wake-up call voor de internationale gemeenschap en grote bedrijfsketens die de onveilige werkomstandigheden van textielarbeiders (vooral meisjes en vrouwen) niet langer konden negeren. Zij namen diverse initiatieven voor de verbetering van mensenrechten in productieketens, ook specifiek in Bangladesh met de ‘Global Compact’ en ‘Bangladesh Accord’, maar vooralsnog blijven de resultaten beperkt. In de covid-19 crisis is de situatie zelfs nog verslechterd door de verminderde consumptie én de wanbetalingen door ketens zoals C&A. Toch blijkt uit onderzoek dat in West-Europa burgers ernstig bezorgd zijn over mistoestanden in de *global supply chains* en willen dat bedrijven en regeringen meer moeite doen om dit aan te pakken¹.

¹ https://issuu.com/fashionrevolution/docs/fashrev_consumersurvey_2020_full

Wat heeft dit te maken met het kapitalisme?

De Groen koppelt haar betoog aan een kritiek op het kapitalisme. In 'Betaalzone' gaat het al meteen over haar 'lichaam (dat) verandert in een gedicht over het kapitaal' (p. 7); verder lezen we: 'Zolang er kapitalisme / op de planeet is / zal zij nooit gered worden (p. 23); en schrijft de auteur over kapitaal dat 'door kunstmatige vezels stroomt / en hen erodeert', met verwijzing naar arbeiders in de textielindustrie. Ook het veelvuldige gebruik van dollartekens, in het bijzonder op het einde van de dichtbundel, en de verwijzing naar de eerste zin van het Communistisch Manifest van Marx en Engels (1848), met 'een spook / rondwarend over de globe' (p. 33), illustreren de kritische houding tegenover het kapitalisme.

Specifiek laakt de auteur de zogenaamde *global supply chains*. Het gaat dan om wereldwijde bedrijfsnetwerken die diverse fasen in het productieproces omspannen over verschillende continenten. In textiel gaat het bijvoorbeeld om (i) het verbouwen en plukken van katoen (in bijvoorbeeld de VS en West-Afrika), (ii) het spinnen, weven en verven van de katoendraden (in bijvoorbeeld China), (iii) het weven of breien tot stoffen, knippen en naaien van stukken textiel (in bijvoorbeeld Bangladesh), (iv) het afwerken van de kledij, en uiteindelijk (v) het verspreiden en verkopen in winkels in het zogenaamde Noorden. De Groen omschrijft de wereldwijde aanvoerketen als een 'transcontinentale worm... met een katoenplant aan het ene einde / en een klant aan het andere' (p. 9; zie ook diverse verwijzingen naar 'wormgaten', p. 38). Door de complexiteit van *global supply chains* – met tal van onderaannemers in diverse landen – is het moeilijk om de herkomst van een product te traceren en na te gaan of er zich eventueel mensenrechtenschendingen voorgedaan hebben. Dankzij die vaagheid wordt het voor iedereen die betrokken is bij de handel, tot en met de winkelier en consument in de 'betaalzone', gemakkelijk om verantwoordelijkheid voor mensenrechtenschendingen in de waardenketen te ontkennen of af te schuiven. De Groen verwijst herhaaldelijk naar dit gegeven door de stellen dat ze in haar poging om 'het ontbonden garen stroomopwaarts' te volgen 'het spoor bijster (raakt) / in een vloeibaar web / van onderaannemers, intermediairs' (p. 28); en ook verder 'tussenpersonen / bemiddelaars / onderaannemers' (p. 36) en 'onderaannemer / stapelt zich op onderaannemer' (p. 38). De ongrijpbaarheid van de mondiale waardenketens en onzichtbaarheid van de mensen die hierin uitgebuit worden, kunnen ook geassocieerd worden met het 'spook' dat doorheen de dichtbundel waart. Ook het karakterteken uit het Hindi betekent trouwens 'spook'; de karakters verwijzen niet alleen naar een van de regio's van de textielproductie maar fungeren ook als een gepersonifieerde referentie aan de arbeidskrachten die de fabrieken daar bevolken.

Het kapitalistische systeem stelt ongebreideld groei- en winststreven centraal, ten koste van mens en natuur. Door de grotendeels geliberaliseerde vrijhandel en de oprichting van 'free trade zones' (p. 42) kunnen grote spelers zoals Primark de aanvoerketen domineren en landen en bedrijven tegen elkaar uitspelen. Wanneer overheden in een land lang iets meer gaan reguleren, zoals in Bangladesh na Rana Plaza, zien we dat de textielproductie zich verschuift naar andere landen, zoals Ethiopië.

Dit systeem kan niet los gezien worden van kolonialisme. Dominique De Groen legt expliciet de link met kolonialisme door te verwijzen naar de 'ruimtes' die het lyrisch subject 'koloniseert' (p. 17) en door in 'Ghosts in the Shell' op p. 32-33 uitgebreid de historiek van de textielproductie te schetsen. Ze begint met een verwijzing naar de Bengaalse wevers in de pre-koloniale periode. Toen waren Euro-

peanen afhankelijk van de import van ruwe katoen uit gebieden waar ze (nog) geen zeggenschap over hadden. Daarna kwam het Europese kolonialisme met Vasco da Gama en de handel tussen Europa en het Indiase subcontinent: ‘tot de kunst uit hun vingers gestolen werd / om op de globale markten ruimte te maken / voor Britse textiel’ (p. 31). Dit gaat over het mercantilisme waarbij Brits textiel beschermd werd ten nadele van dat uit Azië, dat ‘opgesloten’ werd in ‘artefacten.’² Europese handelaren en kooplieden spelen een belangrijke rol in de Bengaalse havenstad Dhaka (zie p. 34-35), waar al eeuwenlang de beste kwaliteit katoenstoffen vandaan kwamen. Na de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie werd Indisch textiel geleidelijk aan toegelaten op de wereldmarkten via het ‘Multi-Fiber Arrangement’ (1974), het multivezelakkoord dat de import van textiel uit het Zuiden strikt reguleerde. Met de oprichting van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) in 1995 kwam het multivezelakkoord tot een einde, om plaats te maken voor het huidige neoliberale vrijhandelssysteem. Wanneer China lid wordt van de WTO in 2001, neemt de wereldwijde concurrentie in textiel alleen maar toe. De Groen beschrijft deze fase als een ‘race to the bottom / voor goedkope arbeid’ (p. 32).

Wat is de genderdimensie in dit verhaal?

In de titel wordt al verwezen naar de centrale rol van de vrouw in het hele productieproces van een t-shirt of een slipje. Van de katoenplukker, de naaister tot de consument in de pashokjes van de Primark. Het gaat dus niet enkel om de vrouwelijke textielarbeiders in India of Bangladesh, maar ook om de kledingzaak die het ik expliciet beschrijft als een plaats van uitbuiting (p. 6); waar die uitbuiting precies uit bestaat, wordt minder goed duidelijk, maar de winkel, net als de fabriek, lijkt een plaats waar een hoge werkdruk en seksisme van leidinggevenden op de loer liggen (‘Ik voel de blik van de supply chain manager onder mijn lapjes textiel’, p. 10).

Op diverse plaatsen in de bundel beschrijft De Groen een soort van intieme connectie tussen de vrouwen in Bangladesh en de westerse consument. Ze schrijft hoe druppels van ‘haar’ (verwijzend naar de vrouwelijke werknemers in de fabriek) hoofd vallen op de t-shirts die verkocht worden in het Westen. Een slipje wordt zo het connectiepunt tussen de intimiteit van een westerse vrouw en de ‘magere verkrampde hand’ van een vrouw in Bangladesh (‘en niet mezelf voelen / maar een magere verkrampde hand’, p. 14). Ook hier kan het ‘wormgat’ geïnterpreteerd worden als tastbare kledingstukken die de verbondenheid tussen de vrouw in de textielfabriek en de consument in de *global supply chain* blootleggen. Dat het specifiek over vrouwen gaat als het gaat over ‘arbeidskrachten’, is niet verwonderlijk. In Bangladesh is 4/5de van de arbeiders in de textielindustrie en 2/3de van de kinderen die er werken vrouw.

² Beckert, S. (2016). *Katoen: de opkomst van de moderne wereldeconomie*. Hollands Diep, p. 56–60.

De vrouwelijke arbeiders werken er in preciaire arbeidsomstandigheden. Vaak werken ze zonder vast contract, op onzekere basis en zonder een beroep te kunnen doen op rechten zoals zwangerschapsverlof. Uit onderzoek blijkt dat 75% al slachtoffer was van gender-geweld.³ Mannen werken er doorgaans als toezichthouders, lijnchefs en managers, ze krijgen een hoger loon en nemen posities in met meer macht. Die ongelijke relaties en de vaak hoge productiedruk vertalen zich opnieuw in gender-geweld.⁴ Arbeidsters worden geslagen door hun toezichthouders als ze de deadlines niet halen. Vrouwen moeten er vaak 'gunsten' verlenen als ze een verlofdag willen nemen. 6% van de bevraagde vrouwen werd verkracht door een overste.

Waarom heeft Primark zo'n slecht imago?

Primark staat symbool voor alles wat mis loopt in de textielindustrie. De komst van een Primark-winkel naar Gent in augustus 2015 leidde dan ook tot veel ongenoegen bij fair trade-activisten. Dit kadert in een langere traditie van ngo-campagnes tegen grote kledingmerken, zoals bijvoorbeeld herhaaldelijke *anti-sweatshop*-campagnes tegen schoenenfabrikant Nike sinds de jaren 1990. Primark is zeker niet de enige kledingwinkel die bedenkelijk presteert als het gaat om mensenrechten in toeleveringsbedrijven. De tabel hieronder toont een vergelijking met vier andere ketens volgens de 'Goodonyou' en 'Fashion Transparency Index'-initiatieven.

Protest bij opening Primark winkel in Stuttgart (bron: <https://www.gettyimages.be/detail/nieuwsfoto%27s/protestors-stand-in-front-of-the-newly-opened-primark-nieuwsfotos/988454788>)

³ https://femnet.de/images/downloads/gbv/GBV_Stop-Violence_Report_BCWS-FEMNET-2020.pdf

⁴ Gibbs, A., Jewkes, R., Willan, S., Al Mamun, M., Parvin, K., Yu, M., & Naved, R. (2019). Workplace violence in Bangladesh's garment industry. *Social Science & Medicine*, 235, 112–383. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112383>

	Primark	Zara / Bershka	H&M	C&A
Goodonyou ⁵	'Not good enough': voorziet geen adequate lonen voor producenten in haar supply chain	'Not good enough'	'It's a start': vrijwel niets in de supply chain voldoet aan arbeidsstandaarden die een gezonde en veilige werkomgeving, adequaat loon of andere arbeidsrechten verzekeren	'It's a start': delen van de supply chain zijn gecertificeerd door de Global Organic Textile Standard. Maar dit zegt weinig over de arbeidsomstandigheden
Fashion Transparency Index* ⁶	31- 40% Beperkte informatie over koolstofemissies, gendergelijkheid, duurzame inkoop van materialen en energieverbruik in supply chain. Wel duidelijke informatie over 'first-tier manufacturers' en over eigen beleid, procedures, sociale en milieudoelstellingen, leveranciersbeoordelingen en herstelprocessen.	31 - 40%	61 - 70% Geven ook informatie vrij over toeleveranciers van katoen, wol of viscose. Geven meer informatie vrij over zaken in supply chain.	61 - 70%
Algemeen	Geen enkel merk onderneemt stappen om ervoor te zorgen dat werknemers in hun supply chains een leefbaar loon krijgen.			

*De Fashion Transparency Index geeft in procenten weer hoe transparant modeketens zijn over hun supply chains. Een hoog percentage betekent dus enkel een hoge mate van transparantie, niet per se een hoge naleving van arbeidsrechten.

⁵ <https://goodonyou.eco> (2022)

⁶ <https://www.fashionrevolution.org/about/transparency/> (2021)

Literaire achtergrond: lyrisch activisme en mensenrechten

Sinds de jaren 2000 is langzaam maar zeker het taboe op geëngageerde poëzie doorbroken. Terwijl veel literaire critici in de jaren '90 van de vorige eeuw nog neerkeken op poëzie die zich bezighoudt met de politieke actualiteit, is er drie decennia later een generatie van dichters en critici opgestaan die politieke poëzie juist omarmen. Dominique De Groen is zeker een van hen. De kop van haar bijdrage aan een boek over lyrisch activisme sinds 1848 (EPO, 2021) is tekenend voor die overtuiging: 'Alle poëzie is politiek.' Nochtans is die politieke rol van poëzie nog steeds allesbehalve vanzelfsprekend. Hoe geeft de bundel *Shop girl* aan die maatschappijkritische houding gestalte? In welke literaire traditie staat deze bundel en welke middelen zet de dichter in om de lezer bewust te maken van misstanden in de kledingindustrie?

De flaptekst spreekt van een 'poëtisch epos'. Wat moeten we daaronder verstaan?

Het epos is een van de oudste literaire genres. Het gaat om een vorm van poëzie waarin het sprekende 'ik' een zanger is die een persoon, object of gebeurtenis bezingt. Het is verhalende poëzie, waarin veelal de heldendaden van de held centraal staan. Nu hebben films en romans de rol van het oude epos grotendeels overgenomen. Als we ergens spannende verhalen over 'echte helden' tegenkomen, dan is het in de film en in verhalend proza, zelden in poëzie. Poëzie is vandaag de dag veel vaker 'lyrisch' dan 'episch'. Dat betekent dat de meeste dichtbundels geen verhaal in verzen vertellen, maar de nadruk leggen op de reflecties en introspecties van een 'ik' (dat we vaak als 'lyrisch ik' aanduiden). Lyrische poëzie wordt om die reden vaak in verband gebracht met intimiteit, gevoel en introspectie. De Groen breekt gedeeltelijk met die lyrische traditie omdat haar gedicht een verhaal vertelt met personages. Het gedicht is vrij gedetailleerd in de beschrijving van het productieproces en de verschillende bewerkingen die textiel ondergaat voor het de klant bereikt. Ook presenteert het 'ik' van de bundel zich inderdaad als een 'zanger' die iets bezingt, waarmee – zij het enigszins ironiserend – de relatie met de epische traditie wordt gelegd ('Na het bezingen / van de lotgevallen / van katoenplant / zijderups / zandkorrel / pigment // zal ik [...]', p. 43). Textiel is in de bundel het overkoepelende hoofdpersonage, evenals de expliciet als personages opgevoerde figuren in het deel 'Colour Management' (p. 20-21), tot en met de genoemde katoenplanten, zijderupsen, zandkorrels en kleuren. Tegelijk is de tekst 'lyrisch' omdat het verhaal over de textielproductie doorspekt is met reflecties vanuit het perspectief van een 'lyrisch ik' dat tegelijk het verhaal vertelt én reflecteert op de eigen ervaringen die met dat verhaal samenhangen.

Het gedicht is geschreven vanuit het perspectief van een 'ik' dat deels samenvalt met de 'shop girl' uit de titel, maar deels ook niet. Hoe zit dat precies?

Vervreemding is een centraal thema in *Shop girl*. De beschrijving van het productieproces van textiel laat zien hoezeer de hedendaagse consument vervreemd is van het textiel dat hij of zij dagelijks koopt en draagt en dat veelal onder vreselijke arbeidsomstandigheden elders op de wereld geproduceerd wordt. De vervreemding die samenhangt met consumptie wordt zowel van binnenuit gerepresenteerd – dan valt het 'ik' samen met de 'shop girl' – als van buitenaf, wanneer het 'ik' reflecteert op de ervaringen van de 'shop girl' in de derde persoon. Dit wordt nog ingewikkelder op momenten dat het 'ik' ook op zichzelf reflecteert vanuit een perspectief van buitenaf. Zij ziet zichzelf, waardoor 'ik' en 'lichaam' als het ware van elkaar gescheiden zijn. We zouden dit als 'onthechting' kunnen typeren (zie ook Demeyer 2020), zoals in de beginregels van de bundel: 'Ik vind mijn lichaam terug / aan het einde van een supply chain / die non-stop in mij leegloopt' (p. 7). In het eerste deel van het gedicht, 'Betaalzone', zien we dat het 'ik' als het ware het hele proces van productie en consumptie verinnerlijkt, wat de vervreemding verder versterkt. De ervaring van consumptie is alomtegenwoordig en koloniseert het vertellende ik: 'Je kan mij uit de betaalzone halen / maar je kan de betaalzone niet uit mij halen / De winkelvloer kleeft aan mijn binnenkant / absorbeert alles' (p. 7).

Het gedicht toont de ervaringen van het 'lyrisch ik' als shop girl, maar biedt het gedicht ook inzicht in de ervaringen van andere betrokkenen in de productie en verkoop van goedkoop textiel?

Zoals we zagen, heeft het 'lyrisch ik' in eerste instantie betrekking op de figuur van het titelpersoonage, de 'shop girl': de consument en medewerker van goedkope kledingwinkels als Primark. Vaak is het 'ik' echter ook ambigu en lijkt het tevens verbonden te zijn met de ervaringen van werknemers elders op de wereld die betrokken zijn bij het productieproces van textiel. Een opmerkelijke passage vinden we op p. 14, waar het 'ik' de wens uit om zich verbonden te voelen met die 'Ander'. Het probleem is echter dat die 'Ander' vaak onzichtbaar blijft. Dit is een probleem dat inherent is aan moderne consumptie- en productieprocessen: we zien en ervaren de ellende niet die met die productie verbonden is omdat ze zich grotendeels elders op de wereld afspeelt, onzichtbaar voor de meeste 'shop girls'. Toch bevindt die 'Ander' zich op onze intiemste plekken: hij of zij zit als het ware vervat in het textiel dat wij op ons lichaam dragen en dat enkel kan bestaan dankzij de uitbuiting die elders plaatsvindt. Het 'ik' in de bundel verlangt naar 'aanraking / omdat ik verlang naar vergiffenis / van een socio-economische Ander / die kleeft aan mijn slipje / een geografische Ander / die rondom mijn intieme zone spookt' (p. 14). Het symbool (een karakterteken uit het Hindi) dat verwijst naar die 'Ander', verwijst tegelijkertijd naar zijn of haar onzichtbaarheid in het hele productieproces, als een entiteit die zich aan onze blik onttrekt. In het deel 'Deconstructie' zet die zoektocht zich voort, maar blijft de Ander gedurende het uiteenrafelen van het productieproces uiteindelijk toch onbereikbaar: 'een schim staat pal tegenover me' (p. 28).

Een centraal element van de bundel zijn de zones van de productieketen en de bewegingen die daar plaatsvinden, met veel verwijzingen naar een 'oppervlakte' en naar onzichtbare diepten. Waarom neemt die scheidslijn tussen onder en boven zo'n centrale rol in en wat is de relatie met de maatschappijkritische inhoud van de bundel?

Zoals Demeyer (2020) ook aangeeft, is het moeilijk om het verhaal dat het 'lyrisch ik' vertelt te situeren in tijd en ruimte: 'lichaam, tijd en ruimte zijn in deze bundel rekbaar "zones" zonder vaste coördinaten', schrijft hij. Ook hier speelt de 'onkenbaarheid' van een onderliggende werkelijkheid een belangrijke rol, zoals dat ook geldt voor de uitgebuite Ander. We zien een oppervlakkige werkelijkheid van de winkelvloer, maar we zien niet welke 'onderwereld' die winkelvloer bevat. We zien niet de 'supply chain' die bijvoorbeeld maakt dat al dat textiel uiteindelijk in een Primark in de Gentse binnenstad belandt. Daarmee zien we ook niet alle vuiligheid die met die 'supply chain' samenhangt. Het is opvallend dat het 'ik' bij het beschrijven van die onderwereld steeds spreekt van stromen, waarbij er associaties zijn met geldstromen (in de betaalzone), maar tegelijkertijd met 'modderstromen' en bruine rivieren (in de delta's van de Aziatische textielindustrie). Het gaat hier om de grijze markt achter de productie, om de onzichtbare 'vuile' productie van goedkope kleding, maar ook om de vreselijke arbeidsomstandigheden in de Indiase en Bengaalse katoenindustrie – alles kortom wat de consument veelal niet te zien krijgt. Op p. 30-31 wordt die scheidslijn tussen boven- en ondergronds heel concreet, met een verwijzing naar de 'doden' die zich ondergronds bevinden en opgesomd worden (verwijzend naar vormen van arbeid die vanwege efficiëntie overbodig werden in het productieproces). Die modderige stroom komt pas tot stilstand op het einde, waar de ideologiekritiek heel expliciet wordt: 'De modderige stroom / voert lichamen / vol arbeid / naar de betaalzone', waarna 'alles' door het 'ik' wordt uitgekotst en een stroom van uitgebraakte dollartekens de bundel afsluit.

Meer lezen

Over het werk van De Groen

Tom De Cock, podcast met Dominique De Groen in reeks *Groen Gebladerte* op Radio 1 (afl. 7), oktober 2020. <https://radio1.be/dominique-de-groen-toen-ik-uit-financiele-noodzaak-bij-primark-ging-werken-wist-ik-ik-moet-hier-iets>

Dirk De Geest, 'Maar het offerlam will be back', in: *Poeziekrant* 45.2 (2021), ook gepubliceerd op *De Reactor*: <https://dereactor.org/teksten/offerlam-dominique-de-groen-recensie>

Dominique De Groen, 'Offerlam#3. Alle poëzie is politiek', in: Johan Sonnenschein & Kornee van der Haven, *Barricadepoëzie: Lyrisch activisme sinds 1848* (EPO: Berchem, 2021), 381-392.

Hans Demeyer, 'Uitputting. Ecologische en affectieve crisis in de hedendaagse literatuur', in *De Lage Landen* (20 augustus 2020), <https://www.de-lage-landen.com/article/uitputting-ecologische-en-affectieve-crisis-in-de-hedendaagse-literatuur>

Jeroen Dera, 'Ten strijde met verzen', in: *De Standaard* (5 januari 2018).

Jeroen Dera, 'Nieuwe fossielen en hekserij', in: *De Standaard* (22 november 2019)

Jeroen Dera, 'Kapitalisme op het offerblok', in: *De Standaard* (24 oktober 2020).

Alfred Schaffer, 'Kots de markt uit', in: *De Groene Amsterdammer* (14 december 2017).

Claudia Zeller, 'Kleverig drama: Nieuwe ecokritische perspectieven in de poëzie van Dominique De Groen', in: *Internationale Neerlandistiek* 59.1 (2021), 51-68.

Verdere lectuur over de wereldwijde textielindustrie

Dit document geeft een goed Nederlandstalig overzicht van de rol van de IAO in de wereldwijde bevordering van arbeidsrechten: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-brussels/documents/genericdocument/wcms_177144.pdf.

Hier vind je een overzicht van de impact van de covid-19-crisis op de textielsector, met specifieke aandacht voor de Belgische dimensie: <https://cosh.eco/nl/blog/van-belgie-tot-bangladesh-de-impact-van-corona-op-de-kledingindustrie>. Auteur Sarah Vandoorne schreef tal van artikels en een e-boek over dit thema, die je terugvindt via haar website <https://ontketening.be/>.

Op de website van Mo* Magazine (www.mo.be) vind je diverse toegankelijke artikels over de wereldwijde textielsector.

Op de website van Business & Human Rights Resource Centre (<https://www.business-humanrights.org/en/>) vind je uitgebreide informatie over alles wat te maken heeft met mensenrechten en global supply chains.

Fair fashion in Gent

De problematiek van fair fashion wordt als bijzonder relevant beschouwd in Gent, gezien haar verleden als textielstad. Stad Gent ontving in juni 2018 als eerste de 'EU Cities for Fair and Ethical Trade Award', een onderscheiding van de Europese Commissie. Tweejaarlijks organiseert Gent Fair Trade het 'Fair Fashion Fest', naar eigen zeggen 'hét festival rond eerlijke mode' (<https://fairfashionfest.gentfairtrade.be/>). Op de website van Gent Fair Trade vind je veel andere informatie, zoals over fair trade-vrouwenondergoed (<https://gentfairtrade.be/fair-trade/fair-trade-women-underwear-in-gent>) en de Fashion Walk in Gent (<https://gentfairtrade.be/fair-trade-walks>).

Het tweejaarlijkse Fair Fashion Fest in het Industriemuseum in Gent (bron: <https://fairfashionfest.gentfairtrade.be/nieuws/gezocht-vrijwilligers-voor-het-fair-fashion-fest-2020-1>)

'The True Cost' is een beklijvende documentaire over *fast fashion* die je onder meer terugvindt op Netflix (zie trailer hier: <https://truecostmovie.com>).

Andere mogelijke casussen voor leesclubs rond Nederlandstalige poëzie en mensenrechten*

- Yousrah Benfquih (meer gericht op performance, nog geen bundel)
- Dominique De Groen, *Sticky drama, Offerlam*
- Arno van Vlierberghe, *Vloekschrift*
- Cagla Köseoglu, *Nasleep*
- Maarten Inghels, *Waakzaam*
- Radna Fabias, *Habitus*
- Alfred Schaffer, *Mens dier ding*
- Simone Atangana Bekono, *hoe de eerste vonken zichtbaar waren*
- Verder heeft Amnesty bundels samengesteld rond thema's die raken aan de mensenrechten: <https://webshop.amnesty.nl/dichtbundel-hoop-het-museum-van-de-poezie>.

* Dit overzicht werd opgesteld in samenwerking met het Poëziecentrum (www.poeziecentrum.be).